

УДК 669:330.34.014.1

Пономаренко Т.В.

кандидат економічних наук,

докторант кафедри обліку, аналізу, аудиту та адміністрування підприємств ГМК
Криворізького національного університету

ПЕРЕДУМОВИ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

BACKGROUND OF STABILITY DOMESTIC STEEL INDUSTRY

АНОТАЦІЯ

У статті актуалізовано проблемне поле питань функціонування вітчизняних металургійних підприємств. Представлено результати аналізу техніко-економічних показників їх діяльності у порівнянні зі світовими аналогами. Акцентовано увагу на необхідності гармонізації інтересів вітчизняних виробників металопродукції та забезпечення їхньої конструктивної взаємодії як передумови розвитку.

Ключові слова: металургійний комбінат, сталь, прокат, безперервне лиття, витрати, паливно-енергетичні ресурси, енергоємність, техніко-технологічна база.

АННОТАЦИЯ

В статье актуализированы проблемные аспекты функционирования отечественных металлургических предприятий. Представлены результаты анализа технико-экономических показателей их деятельности по сравнению с мировыми аналогами. Акцентируется внимание на необходимости гармонизации интересов отечественных производителей металлопродукции и обеспечения их конструктивного взаимодействия как предпосылки развития.

Ключевые слова: металлургический комбинат, сталь, прокат, непрерывное литье, расходы, топливно-энергетические ресурсы, энергоёмкость, технико-технологическая база.

ANNOTATION

Article updated problem field the operation of domestic metallurgical enterprises. The results of the analysis of technical and economic parameters of their activities compared to global peers. Emphasize the need to harmonize the interests of domestic steel producers and ensure their constructive engagement as a prerequisite for development.

Keywords: Iron and Steel Works, steel, rolled steel, continuous casting, the costs of fuel and energy resources, energy consumption, technical and technological base.

Постановка проблеми. Актуальність предметної сфери дослідження зумовлена, з одного боку, пріоритетним значенням металургії в економіці України, а з іншого боку, накопиченням великої кількості проблем функціонування, що унеможливають позитивний вектор розвитку металургійних комбінатів. У структурі валового внутрішнього продукту експортні надходження від металопродукції становлять 14-15%, однак загальний мультиплікативний вплив цього фактора на розвиток економіки України є високим. Значний ступінь зносу устаткування, високий рівень енерго- та матеріалоемності продукції, низький рівень упровадження технологічних інновацій у виробництво ініціюють втрату конкурентних позицій металургійних комбінатів на світовому ринку та вимагають формування принципово нового практичного інструментарію управління стійкістю їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діагностиці тенденцій розвитку гірничо-металургійних підприємств на світовому та вітчизняному ринку, оцінюванню рівня їх конкурентоспроможності та результативності діяльності присвячені роботи Л. Варави, В. Данилишина, Мазура, В. Нусінова, О. Темченка, А. Турило та інших. Проблемні аспекти технічного переоснащення та модернізації підприємств металургійної галузі, впровадження енергозберігаючих технологій, реалізації інноваційної моделі знайшли відображення у науковому доробку С. Воробйова, Д. Іванченка, О. Катаєва, В. Майорченка, В. Нецадима, Д. Ф. Чернеги.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну активність представників наукової спільноти у справі оприлюднення своїх спостережень і результатів аналітичного оцінювання тенденцій розвитку металургійних підприємств, варто зазначити, що високий рівень динамічності ринкового середовища їхнього функціонування вводить об'єктивну необхідність постійного моніторингу внутрішніх та зовнішніх умов діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є системний аналіз можливостей та загроз функціонування вітчизняних металургійних комбінатів та виявлення ключових детермінант стійкості їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Тренд загальносвітового виробництва металопродукції протягом 2003–2013 рр. має висхідний характер,

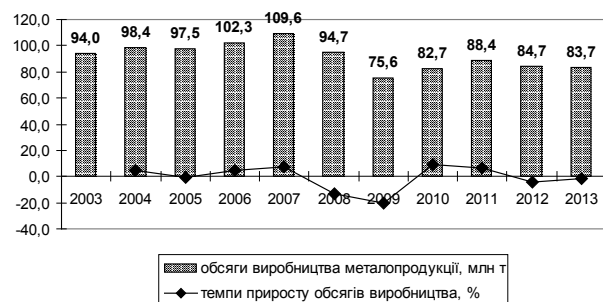

Рис. 1. Обсяги виробництва металопродукції вітчизняними комбінатами у 2004–2013 рр.

Сформовано за даними Державної служби статистики України

за виключенням 2008–2009 рр. Темпи приросту виробництва металопродукції у після кризовий період у світі становили: 21,3% у 2010 році; 18,9% у 2011 році; 6,7% у 2012 році; на 4,7% у 2013 році у порівнянні з попереднім роком. Однак аналогічний показник для вітчизняних підприємств має значно нижчі параметри: 9,4% у 2010 році; 6,9% у 2011 році (рис. 1). Протягом 2012 та 2013 років він взагалі мав від’ємне значення: 4,2% та 1,1% відповідно.

Скорочення обсягів виробництва металопродукції пов’язане зі зниженням попиту на вітчизняний метал як усередині країни, так і за кордоном. У цілому металургійні підприємства України експортують близько 80% своєї продукції і лише двадцять її відсотків реалізується на внутрішньому ринку, тоді як, наприклад, у Росії ця пропорція становить 1:1 [1, с. 93]. Зниження внутрішнього споживання металопродукції відбувається на фоні зростання імпорту, що зумовлено перевищенням її внутрішніх цін імпортерами. І хоча за обсягами виробництва сталі вітчизняні виробники утримують восьме місце у світі після таких країн, як Китай, Японія, США, Росія, Південна Корея, Німеччина та Індія, за обсягами її споживання на душу населення – лише двадцять четверте. Середньодушове споживання сталі: в Україні – 121,0 кг, США – 258,2 кг, Китаї – 427,4 кг, країнах ЄС – 294,0 кг.

Подальше унеможливлення нарощення обсягів виробництва металопродукції вітчизняних комбінатів визначається такими ознаками:

- зростанням вимог до якості металургійної продукції, за якою українські підприємства є аутсайдерами;
- уповільненням темпів економічного зростання до 0,5% ВВП у країнах ЄС, на частку яких припадає 50% вітчизняного експорту;
- перетворенням Китаю з найбільшого імпортера на найбільшого експортера високоякісної металургійної продукції;
- нарощенням та модернізацією виробничих потужностей в Індії та Туреччині;
- розширенням сортаменту, підвищенням якісних показників продукції, та зниженням її енергоємності виробників Японії, США, Індії, Росії;

- будівництвом у Росії трьох металургійних заводів у Калузькій області, Тюмені та Балаково; розв’язанням проблем ресурсного забезпечення за рахунок нарощенням потужностей з випуску гарячебрикетованого заліза та металізованих окатишів сумарним обсягом 60 млн т/рік.

Стрімкий розвиток металургії Китаю, Індії, Ірану і Туреччини поступово витіснить іноземну металопродукцію з ринків Близького Сходу та Індокитаю. Так, Туреччина вдвічі наростила виробництво сталі і звела до мінімуму імпорту залежність. А за останні два роки турецькі металургійні компанії істотно збільшили потужності по плоскому прокату, який традиційно купувався в Україні. У найближчі 4-5 років турки планують запустити нові виробництва ще на 15 млн т. Протягом 2015–2020 рр. Іран планує збільшити виплавку металу до 48 млн т проти існуючих 14 млн т, тобто більше ніж у три рази.

В. Мазур, М. Тимошенко наголошують, що єдиною малоймовірною умовою зростання обсягів виробництва сталі та прокату в Україні є стрімке збільшення світової потреби в металі низької якості. У такому випадку виробництво не задовольнить попит, а ціни на метал здіймуться на небувалу висоту [2, с. 14]. Утопічність цієї ситуації підтверджує факт перевищення пропозиції металопродукції поточного попиту на неї: у 2013 році обсяг виробництва становив 1523 млн т, потреба – 1440 млн т. До того ж прогнозоване збільшення обсягів виробництва сталі при існуючих тенденціях досягне у 2015 році 1667,9 млн т [3, с. 40].

Неефективною, з точки зору ступеня переробки сировини, є товарна структура вітчизняної металопродукції (табл. 1).

Позитивною тенденцією слід визнати поступове збільшення частки напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, хоча як у розвинених країнах світу безперервним способом розливається 92-98% рідкої сталі [1, с. 93]. Практично відсутня номенклатура високотехнологічної металопродукції: продуктів прямого відновлення залізних руд, листів плакованих із гальванічним покриттям та електродітичним

Таблиця 1
Товарна структура металопродукції вітчизняних комбінатів у 2004–2013 рр., %

Вид металопродукції	Роки									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Чавун	31,4	31,5	31,5	32,2	32,5	32,7	34,0	33,1	32,7	33,7
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям	30,8	29,4	28,6	27,3	26,5	24,6	20,8	21,2	19,9	19,6
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям	9,3	10,7	11,7	13,4	13,4	15,6	19,3	19,1	20,1	20,0
Прокат готовий чорних металів	23,9	23,6	23,3	21,9	22,4	21,7	21,3	21,3	22,1	21,7
Інші види металопродукції	4,6	4,9	4,9	5,3	5,3	5,4	4,6	5,4	5,2	5,0

* Сформовано за даними Державної служби статистики України

оцинкуванням, прокату плоского з корозійно-стійкої нержавіючої сталі.

Аутсайдерські позиції вітчизняних комбінатів у порівнянні з зарубіжними аналогами, у значному ступені, визначаються високим рівнем витрат на виробництво металопродукції внаслідок як понаднормативних перевитрат сировини у натуральному вимірі, так і зростанням її цінних параметрів. Парадоксальною є ситуація імпорту залізорудної сировини у країну, що займає шосте місце в рейтингу по її видобутку, виробляючи близько 3% світового обсягу залізорудної продукції (ЗРП) [4, с. 64]. Так, зокрема, імпортують залізорудну сировину «ММК ім. Ілліча», «Алчевський МК», «Єнакієвський МЗ», «МК ім. Держинського», «МЗ ім. Петровського», «Запоріжсталь». Доцільність імпорту ЗРП пояснюється такими металургійними підприємствами недостатньою її якістю та високими цінами, навіть у розрахунку на одиницю спожитої вартості. Постачальниками ЗРП є в основному російські комбінати, переважно «Качканарський ГЗК» та «Стойленський ГЗК». Щодо цінової політики меткомбінатів, афілійованих з гірничо-видобувними підприємствами, то закупочні ціни цих комбінатів можуть суттєво відрізнятися від ринкових. До таких підприємств належать підприємства групи «СКМ» (*System Capital Management*): «Азовсталь», «Єнакіївський МЗ», «Макиївський МК». Також власну сировинну базу має ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг».

Значною проблемою є виснаженість запасів коксованого вугілля в Україні та його низькі якісні параметри (2,0-2,3% сірки, 36% попілу), що визначає необхідність додавання більш якісних імпортованих сортів вугілля. Так, для виробництва сталі на рівні 40 млн т/рік необхідно імпортувати 3,5–5,0 млн т коксованого вугілля, що підвищує собівартість металургійної продукції.

Витрати на паливно-енергетичні ресурси в структурі собівартості металопродукції складають 50%, тоді як у промислово розвинених країнах цей показник становить 20% [5]. Щорічно вітчизняні металургійні підприємства споживають 6-7 млрд м³ газу, тоді як більшість світових виробників вже давно відмовилися від використання цього енергоносія, впровадивши технології спалювання пиловугільного палива. Зростання витрат газу на 1 т металопродукції відбувається в умовах постійного збільшення цін на нього з боку Російської Федерації, що зумовлює виключну увагу до використання альтернативних джерел енергії в доменному виробництві, відмови від мартенівської технології в сталеплавильному виробництві, максимального використання технології безперервного розливу сталі.

Витрати коксу на 1 т прокату на вітчизняних металургійних підприємствах є більшими, ніж на російських на 22,1%, японських – на 77,1%, американських – на 94,4% (рис. 2). Крім того,

споживання коксу на тонну виплавленого чавуну на вітчизняних металургійних підприємствах складає 500-550 кг, тоді як середня норма у світі становить 270-300 кг [6, с. 120].

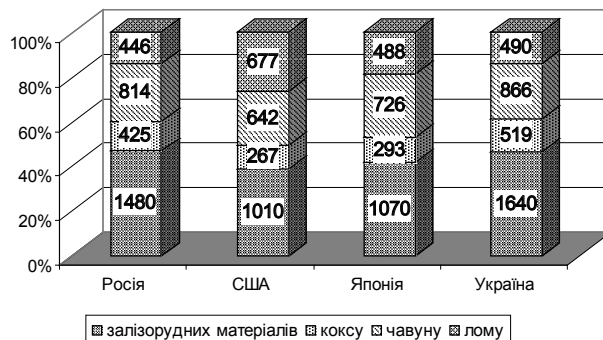

Рис. 2. Витрати сировини на виробництво 1 т прокату на металургійних комбінатах України та світу. Усереднені дані за 2011–2013 рр.

Витрати залізорудних матеріалів на виробництво 1 т прокату перевищують аналогічний показник російських підприємств на 11%, американських – на 62%, японських – на 53%. Домінуюча тенденція перевищення темпів використання залізорудної сировини над темпами зростання обсягів виробництва доводить об'єктивну необхідність оптимізації її витрат задля вирішення проблем раціонального використання мінерально-сировинної бази України.

Результати порівняльного аналізу галузевої енергоємності свідчать, що поточні перевитрати вітчизняних комбінатів на 26% більші, ніж виробників з країн ЄС (рис. 3). Особливо енергоємним є мартенівське виробництво сталі, витрати енергоресурсів при цьому майже у 5 разів (а природного газу в 15 разів) більші, ніж при конвертерному виробництві.

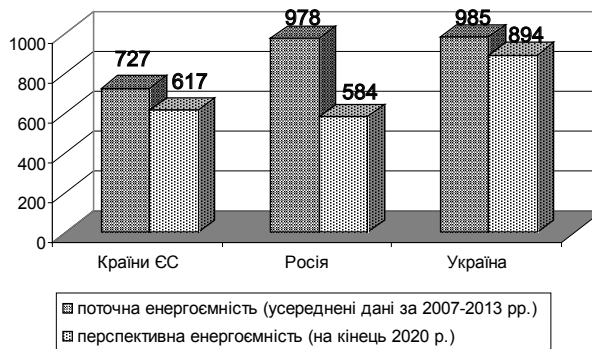

Рис. 3. Енергоємність металургійного виробництва, кг у.п./т сталі

Сформовано автором на основі [7, с. 20]

Високий рівень енергоємності вітчизняного виробництва зумовлений біднішою залізорудною сировиною і підвищеним витрачанням котельно-пічного палива і коксу в доменних печах (понад 589 кг у.п./т чавуну), меншою оснащеною маловідходними установками позапічної обробки і розливання сталі, недостатнім рівнем утилізації вторинних паливних і

теплових ресурсів, неефективним енергетичним устаткуванням, а також застарілими формами енерготехнологічного комбінування територіально суміжних цехів і підприємств [8].

О.О. Катаєв наголошує, що причинами низького рівня перспективної енергоемності вітчизняного металургійного виробництва є відсутність вітчизняних пошукових, фундаментальних, прикладних досліджень і дослідно-експериментальних розробок з моніторингу та апробації нових технічних рішень і схем енерготехнологічного комбінування, які відповідають новій структурі перспективного балансу первинних паливно-енергетичних ресурсів країни для акціонерної компанії, регіону і галузі в цілому [7, с. 19].

У цілому високий рівень витрат зумовлений низьким техніко-технологічним рівнем вітчизняних металургійних комбінатів. Доцільно відзначити наявність певних прогресивних зрушень у цьому напрямі, зокрема, протягом останніх років на ММК ім. Ілліча введені в експлуатацію 160-тонний конвертер, дві лінії безперервного розливу сталі; на Єнакіївському меткомбінаті – сучасна доменна піч; на Алчевському меткомбінаті – комплекс позапічної доводки рідкої сталі, дві лінії безперервного розливу сталі, будується нова доменна піч і планується будівництво новітньої агломераційної фабрики. Однак позитивні зміни мають несистемний характер та обмежений масштаб, що унеможлиблює досягнення технологічної конкурентоспроможності вітчизняними виробниками. Так, наприклад, в Індії обсяги виробництва сталі за останні 8 років подвоїлися. Навіть за світової економічної кризи 2009–2010 рр. у світі було введено в експлуатацію металургійних потужностей загальною продуктивністю понад 200 млн т/рік [2, с. 16].

Незважаючи на впровадження заходів по оновленню устаткування та підвищенню інноваційного рівня виробництва, в Україні не реалізовано широкомасштабних проектів з реструктуризації і технічного відновлення вітчизняних комбінатів, відтак структура виробництва залишається найвідсталішою у світі (рис. 4).

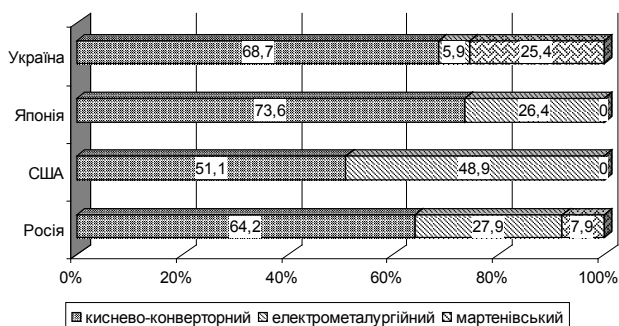

Рис. 4. Структура сталеплавильного виробництва станом на кінець 2013 р., %

Провідні країни орієнтовані на електрометалургійний метод отримання сталі: США –

48,9%, Японія – 26,4%, Росія – 27,9% від загальної структури виробництва. Для світових виробників характерним є повна відмова від мартенівського методу, або суттєве його скорочення. Натомість у структурі вітчизняного виробництва він складає 25,4%. Прогресивним є впровадження протягом останніх років електрометалургійного методу виробництва, але його частка у загальній структурі критично низька (5,9%).

Рівень зносу металургійних агрегатів на вітчизняних промислових підприємствах становить в середньому більше 60%, а за окремими групами обладнання – мартенівські печі, прокатні стани – до 80% [1, с. 93]. Понад нормативні терміни експлуатуються 89% доменних печей, 87% мартенівських печей, 26% конверторів, майже 90% прокатних станів, 54% коксових батарей [9]. Утримання морально застарілого та зношеного устаткування (мартенівських печей, енергоемного обладнання аглофабрик, збагачувальних підприємств, прокатних цехів, доменних печей, тощо) призводить до зниження прибутковості металургійного виробництва.

Капіталовкладення на вітчизняних підприємствах здійснюються в основному у доменний та сталеплавильний переділи, які пов'язані з виробництвом напівфабрикатів, у той час як в Росії та Китаї активно модернізується прокатне виробництво з орієнтацією на виготовлення високоякісної продукції (часто для конкретного споживача із заданими властивостями). За оцінками експертів, для того щоб досягти рівня розвитку навіть російських металургійних підприємств, обсяг інвестицій в національну металургійну промисловість має становити не менше 25 млрд дол. США.

Основним інвестиційним джерелом оновлення техніко-технологічної бази вітчизняних металургійних комбінатів на сьогодні є власні кошти підприємств. Прямі іноземні інвестиції в галузі майже відсутні, що цілком зрозуміло, з огляду на те, що у потенційних інвесторів з розвинутих країн, де вважається, що знос в 50% викликає велику вірогідність банкрутства, інвестування в українські металургійні компанії пов'язане зі значним ризиком і негативно впливає на вартість акцій цих підприємств і їх ринкову капіталізацію. Водночас протягом 2011–2012 рр. великі металургійні корпорації «Метінвест», «Донецьксталь», «Інтерпайп» та «Індустріальний Союз Донбасу» активізувалися на ринку міжнародних позик шляхом розміщення облігацій на європейських фондових біржах. Їм вдалося залучити близько 8 млрд дол. США під модернізацію виробництва [10, с. 42]. Прогнозне залучення інвестицій у розвиток металургії є сумнівним з огляду на політичну ситуацію та позиціонування України у рейтингових списках міжнародних агенцій за інвестиційною привабливістю.

Висновки. Результати аналізу дозволяють відзначити складність та масштабність про-

блем, розв'язання яких науковою спільнотою та представниками бізнес-середовища ототожнюються переважно з технічною модернізацією підприємств галузі. Цілком погоджуючись з об'єктивною необхідністю таких заходів, автор наголошує на довгостроковому характері їх вирішення. З огляду на це, пріоритетного значення на сьогодні набуває сучасний інструментарій управління підприємствами, що передбачає зміщення фокусу у виборі підприємствами способу набуття та утримання конкурентних переваг: політика прямого зіткнення інтересів підприємств на ринку повинна поступатися застосуванню «позаконкурентних» технологій та способів поведінки, що на практиці проявляється через поширення стратегічних альянсів, аутсорсингових та ліцензійних угод між металкомбінатами, реалізацію програм лобіювання інтересів підприємств у владних структурах різних рівнів та в соціальному середовищі.

Гармонізація інтересів та конструктивна взаємодія підприємств металургійної галузі дозволить забезпечити адекватне реагування на нестабільність та гіпердинамічність зовнішнього середовища, а також збереження їх організаційної цілісності та безперервності функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чернега Д.Ф. Сучасний стан виробничих потужностей металургійної галузі України / Д.Ф. Чернега, В.М. Нецадим, П.Д. Кудь, Д.В. Іванченко // Наукові вісті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2012. – № 5. – С. 92-96.
2. Мазур В. Економічні аспекти стану металургії України / В. Мазур, М. Тимошенко // Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 13-23.
3. Чередніченко С.В. Прогнозування тенденцій світового ринку металопродукції та експортної діяльності металургійної галузі України / С.В. Чередніченко // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2014. – № 1(16). – С. 38-43.
4. Гелевачук З.Й. Позиціонування вітчизняних гірничо-видобувних підприємств на світовому ринку залізородної продукції // З.Й. Гелевачук / Формування ринкової економіки. – Спецвипуск: «Економіка підприємства: теорія та практика». – 2012. – С. 63-72.
5. Никифорова В.А. Стратегические направления промышленной политики в металлургической отрасли Украины в посткризисный период / В.А. Никифорова // Экономика промышленности. – 2012. – № 1-2.
6. Воробйов С.Л. Пріоритети та інструменти модернізації металургійної галузі України // С.Л. Воробйов, О.В. Собкевич // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4(25). – С. 118-124.
7. Катаєв О.О. Досвід і перспективи енергозбереження ресурсомістких підприємств гірничо-металургійного комплексу України / О.О. Катаєв // Економіка України. – 2013. – № 9. – С. 18-30.
8. Майорченко В.Н. Анализ состояния технического переоснащения, модернизации и внедрения новейших технологий энергосбережения на предприятиях ГМК Украины / В.Н. Майорченко, А.А. Романенко, А.Н. Сиротенко // Горнорудная и металлургическая промышленность. – 2010. – № 4. – С. 131-134.
9. Аналитический бюллетень «Металлургия: тенденции и прогнозы» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vid1.rian.ru/ig/ratings/met_9.pdf.
10. Громова Я.А. Дослідження перспектив інноваційного розвитку металургійної галузі України: маркетинговий аспект / Я.А. Громова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10. – С. 37-45.